

Birçok şiir örneğinde istitrat cümlesi şart cümlesi, "lâkinne" ile gelen istidrâk cümlesi, vasıl "in" (وإن "-sa bile") ile başlayan cümle ve çok defa da bir teşbih edatı eşliğinde bir misal cümlesi şeklinde görülür. Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in şu mısraında kavminin şerefiyle övüldüğü fahriye kısmından sonra teşbih edatıyla (kâf-ı teşbih) başlayan örnek olarak getirdiği cümle istitrattır: "لا يزل المجد إلا في منازلنا كالتوم ليس له ماوى سوى" (Şeref ve soy ancak bizim hânelerimize konuk olur, gözlerden başka barınağı olmayan uyku gibi).

Ebû Hilâl el-Askerî, şu beyitlerde ilk dizede zühdden söz edilip öyle devam edileceği izlenimi verildikten sonra beklenmedik bir şekilde zühdün tamamen zıddı olan hamriyyâta geçilmesini özel bir istitrat türü olarak kaydeder.

"يا من تشاغل بالطلل أقصر فقد قرب الأجل /
واصل غبوغت بالصبح وعد عن وصف الملل" (Ey eski konak harabelerinin tasviriyle meşgul olan şair, bırak bunları, çünkü hayat kısa. Bıktırıcı tasvirlerden vazgeç de sabah akşam bâde iç).

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, II, 906; Sa'leb, *Kavâ'idü's-şî'r* (nşr. Ramazan Abdüttewâb), Kahire 1995, s. 50; İbnü'l-Mu'tez, *el-Bedî'* (nşr. M. Abdülmün'im el-Hafâcî), Beyrut 1410/1990, s. 155-156; Hâtîmî, *Hilyetü'l-muḥâdara* (nşr. Ca'fer el-Kettânî), Bağdad 1979, I, 163; Ebû Hilâl el-Askerî, *Kitâbü's-Sinâ'ateyn* (nşr. Müfid M. Kumeyha), Beyrut 1404/1984, s. 448-451; Bâkîllânî, *l'câzû'l-Kur'ân* (nşr. Abdülmün'im el-Hafâcî), Kahire 1370/1951, s. 134-136; İbn Reşîk el-Kayrevânî, *el-Umde* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1374/1955, II, 39-41; Ebû Tâhir el-Bağdâdî, *Kānūnū'l-belāğa* (Muhsin Gayyâz Uceyl), Beyrut 1409/1989, s. 113; İbn Münkız, *el-Bedî' fi nakdi's-şî'r* (nşr. Ahmed Ahmed Bedevî - Hâmid Abdülmeccid), Kahire 1380/1960, s. 75-82; Abbas b. Ali es-San'ânî, *er-Risâletü'l-'ascediyye* (nşr. Abdülmeccid eş-Şerefi), Libya - Tunus 1396/1976, s. 152; İbn Mu'tî, *el-Bedî' fi 'ilmi'l-bedî'* (nşr. Mustafa es-Sâvî el-Cüveynî), İskenderiye 1996, s. 117-118; İbn Ebû'l-İsba', *Tahrîrû't-Tahbîr* (nşr. Hifnî M. Şerefi), Kahire 1383, s. 130-132; a.mlf., *Bedî'u'l-Kur'ân* (nşr. Hifnî M. Şerefi), Kahire 1392/1972, s. 49; İbn Yahyâ el-Alevî, *Naẓratü'l-igriẓ fi nuşreti'l-karîẓ* (nşr. Nühâ Ârif Hasan), Dimaşk 1396/1976, s. 107; Tibî, *et-Tib-yân fi 'ilmi'l-bedî' ve'l-beyân* (nşr. Hâdî Atıyye Matar el-Hilâlî), Beyrut 1407/1987, s. 387-389; İbnü'l-Bennâ el-Merrâküşî, *er-Rauzû'l-merî' fi şinâ'ati'l-bedî'* (nşr. Ridvân b. Şakrûn), Dârülbeyzâ 1985, s. 96; Yahyâ b. Hamza el-Alevî, *eṭ-Ṭirâzû'l-müteẓammîn li-esrâri'l-belâğa* (nşr. M. Abdüsselâm Şâhîn), Beyrut 1415/1995, s. 404-406; İbn Câbir, *el-Hulletü's-siyerâ* (nşr. Ali Ebû Zeyd), Beyrut 1405/1985, s. 97-98; İbn Hicce, *Hizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 44-47; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî' fi envâ'i'l-bedî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şûkr), Necef 1388/1968, I, 228.

İSMAIL DURMUŞ

İSTİVÂ

(الإستواء)

Allah'ın zâtının
âlemle münasebetini
konu edinen sıfatlardan biri.

Sözlükte "doğru ve düzgün olmak" anlamındaki *svy* (سوى) kökünden türeyen *istivâ* "mutedil, düzgün ve eşit olmak; karar kılmak, oturup yerleşmek; yönelmek, yukarı çıkmak; hâkim olmak, tahta oturmak" gibi mânalara gelir. İstivâ kavramı yedi âyetle arşa, iki yerde semâya yönelik bir fiil olarak Allah'a nisbet edilmiştir. Bu âyetlerde belirtildiğine göre Allah yeri yarattıktan sonra gökleri yaratmaya yönelip onları yedi olarak düzenlemiş, sonra da arşa *istivâ* etmiştir. İstivâ Hz. Mûsâ'nın olgunluk çağına ermesi, Cebrâil'in ufkun doruk noktasında durması, Hz. Nuh'un gemiye yerleşmesi, gemisinin Cûdî dağında karaya oturması ve insanların gemilere ve binek hayvanlarının sırtına çıkıp oturması gibi anlamlarda da kullanılmıştır (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "svy" md.). Hadislerde *istivâ* kavramının Allah'a nisbet edildiğine dair bir rivayete rastlanmamakta, bazı sözlük anlamlarıyla Hz. Peygamber'e ait bir fiil olarak zikredilmektedir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "svy" md.). Allah-âlem münasebetiyle ilgili kabul edilen bazı rivayetlerde ise *istivâ* kavramı kullanılmadan Allah'ın arşının fevkinde, arşının da göklerin üstünde olduğu belirtilmektedir (*Müsne'd*, I, 206-207; Buhârî, "Tevhîd", 15, "Cihâd", 4; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 18). Tâbiînden Mücâhid b. Cebr *istivânın* "arşa yükselmek" mânasına geldiğini söylemiştir (Buhârî, "Tevhîd", 22).

İstivânın Allah'a nisbet edilmesinin taşıdığı anlamın yanı sıra zâtî veya fiilî bir sıfat oluşuna ilişkin tartışmalar II. (VIII.) yüzyılın başlarına kadar uzanan erken bir devirde ortaya çıkmıştır. Kelâm ilminin doğuşuna zemin hazırlayanlardan Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Safvân'ın, Allah'ın duyularla algılanamayan madde üstü bir varlık olduğunu ve zâtı itibarıyla belli mekânda veya yönde bulunmakla nitelene-meyeceğini söylemesinden sonra tenzihçi akımın tam karşısı olan Mukâtil b. Süleyman'ın *istivâ* kavramına teşbih ve tecsîmi andıran duyu âlemine ait mânalar yüklemesi bu konuda farklı görüşlerin ileri sürülmesine sebep teşkil etmiştir. İstivânın mahiyeti ve Allah'a nisbeti konusundaki başlıca görüşleri şöylece özetlemek mümkündür: 1. İstivâ, Allah'ın göklerin

üstünde bulunan ve melekler tarafından taşınan arşa oturması mânasına gelir. Çünkü hadis rivayetlerinde arşın yedinci göğün üzerindeki cennetin üstünde yer aldığı (Tirmizî, "Tefsîrû'l-Kur'ân", 58) ve Allah'ın da arşa *istivâ* ettiği bildirilmiştir. Yaratılmışlara benzemeyen bir cismiyetle nitelendirilebilen Allah'ın bir yönde ve bir yerde bulunması imkânsız değil aksine gereklidir. Bu sebeple *istivâya* arş üzerinde oturmaktan başka bir anlam verilemez. Buna göre Allah zâtıyla arş üzerinde oturmaktadır. O'nun zâtı arşı tamamen doldurmuş olabileceği gibi sadece bir kısmını kaplamış olabilir; zâtının arştan daha büyük olması da mümkündür. Şu halde *istivâ* Allah'ın bir yönde ve bir mekânda bulunduğunu, ayrıca dilediği zaman bu yeri terkedip başka bir yere inkıtal edebileceğini anlatan zâtî bir sıfattır. Başta Mukâtil b. Süleyman ile Muhammed b. Kerrâm olmak üzere Müşebbihe, Mücessime, Kerrâmiyye ve Selef âlimlerine uyduğunu iddia eden İbn Hâmid gibi bazı Haşvî-Hanbelîler bu görüştedir (Şehristânî, I, 105-106, 108-109; İbnü'l-Cevzî, s. 128).

2. İstivâ Allah'ın keyfiyeti bizce bilinmeyen (bilâ keyf) bir sıfattır. Bir yerde ve bir yönde bulunmaktan münezzehe olmakla birlikte Allah'ın zâtına lâıyk olacak şekilde arşa *istivâ* ettiğine inanmak ve bu konuda herhangi bir te'vile gitmemek en isabetli yoldur. Zira Allah'a nisbet edilen istivânın gerçek anlamını yalnız kendisi bilir. Eğer istivânın mânası insanlarca bilinebilseydi ashâbın bu konudaki nasları yorumlaması ve onlara açıklık getirmesi gerekirdi. Halbuki ashâbın hiçbir yorum getirmeden naslara inandığı bilinmektedir. Bunun yanında *istivâ* Allah'ın, ilmiyle bütün varlıkları kuşattığına işaret eden bir sıfatı olarak da kabul edilebilir. Ashap ve tâbiînin ileri gelen âlimleriyle dört mezhep imamının yanı sıra bazı Selefi, Hanefî-Mâtürîdî ve Eş'arî âlimleri bu görüştedir (Elmalılı, III, 2180). Mâlik b. Enes'in istivânın mâlûm, keyfiyetinin meçhul, bu konuyu araştırmanın bid'at olduğunu ve Allah'ın gökte, ilminin ise her yerde bulunduğunu söylediği bilinmektedir (Cemâleddin el-Kâsımî, VII, 99-100). Kaynakların belirttiğine göre Ebû Hanîfe, Allah'ın bir ihtiyaca bağlı olmaksızın arşa *istivâ* ettiğini, yerde değil bilâ keyf arşın fevkinde bulunduğuna inanmak gerektiğini ve, "Rabbimin yerde mi yoksa gökte mi olduğunu bilmiyorum" diyen kimsenin küfre düşebileceğini söylemiştir (İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-re-*

sâ'ili'l-kubrâ, I, 214; Ali el-Kârî, s. 34; Be-yâzîzâde, s. 51-53). Ahmed b. Hanbel ise herhangi bir sınır tayin etmeden ve nitelemelerde bulunmadan Allah'ın arşa istivâ ettiğine inanmak gerektiği görüşündedir. Ona göre arşa istivâ ilâhî bir sıfat olup gerçek mânası insanlar tarafından bilinemez ve yaratıkların sıfatlarına benzemez (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 131). Ebû'l-Hasan el-Eş'arî istivâyâ, Allah'ın bilâ keyf arşın fevkinde olup yaratıkları arasında bulunmaması veya arşta keyfiyeti bilinmeyen bir fiil meydana getirmesi mânasını verir (*el-İbâne*, s. 90-93; Abdülkâhir el-Bağdâdî, s. 113).

3. İstivâ, Allah'ın zâtıyla yaratıkları arasında mevcut olmayıp mahiyeti insanlara bilinmeyen bir şekilde göklerin ötesinde ve arşın üzerinde bulunduğunu anlatan bir sıfattır. Bu O'nun yaratıklara benzetmesini gerektirmez. Zira Allah'ın zâtıyla arşın üzerinde oluşu yaratılmış bir varlığın bir yerde ve bir yönde bulunuşu gibi değildir. Bu ise ilâhî zâtın arşa bitişmiş ve onun üzerinde oturuyor olmadığı veya uzay boşluğu yahut herhangi bir mekân tarafından kuşatılmadığı anlamına gelir. Keyfiyeti insan idrakinin dışındadır. Başta ashap ve tâbiîn ile müctehid âlimlerin inançlarına uyduklarını savunan Selefiyye'nin yanı sıra Ahmed b. İbrâhim el-Kalânîsî, İbn Küllâb, Bâküllânî, İbn Ebû Zeyd, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî gibi Sünnî âlimlerle Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ebû Mansûr el-İsfahânî ve Abdülkâdir-i Geylânî gibi mutasavvıflar bu görüştedir (Osman b. Saîd ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Cehmiyye*, s. 268-269; Abdülkâhir el-Bağdâdî, s. 113; İbn Teymiyye, *Muvâfaqat*, I, 324-326; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 91, 117-118, 177-179). Bu grubun dayandığı başlıca deliller şunlardır: a) Âyetlerde Allah'ın "zü'l-arş, zü'l-meâric" olarak tanıtılması, Allah'tan, "Gökte olandan emin mi oldunuz?" diye bahsedilmesi, meleklerin ve ruhun gök katlarını aşarak Allah'a yükseldiğinin bildirilmesi, Hz. Peygamber'in sidre-i müntehânın ötesine geçerek mi'raca (ilâhî huzur) çıktığına işaret edilmesi ve kullara ait iyi işlerin meleklerce Allah'a yükseltilmesi Allah'ın arşın üzerinde bulunduğunu, bu anlamın da istivâ tabiriyle ifade edildiğini gösterir. b) Başta Resûl-i Ekrem'in mi'racını anlatan rivayetler olmak üzere elliye yakın hadiste doğrudan veya dolaylı bir şekilde Allah'ın yaratıkları arasında değil göklerin üzerinde bulunan arşın üstünde olduğuna işaret edilmiştir. Bütün bunlar, Hz. Peygam-

ber'in istivânın mânasına ilişkin açıklamaları olarak kabul edilmelidir. Esasen bunların dışında istivâyâ ilişkin hadislerin bulunmadığı da bilinmektedir. Halbuki Resûlullah'ın böylesine önemli bir konuya temas etmediğini söylemek zordur. c) Çeşitli rivayetlerde, Hz. Ebû Bekir ile Ömer'in yanı sıra Hassân b. Sâbit'in Allah'ın gökte olduğunu söylediği nakledilir. Bu rivayetler ashabın istivâ konusundaki telakkisini yansıtır. d) Âyetlerde, arşa istivânın yerin ve göklerin yaratılmasından sonra vuku bulduğunun zikredilmesi istivânın başka bir mânaya gelmesini engeller. e) Geçmiş semavî din mensuplarının Allah'ın göklerde olduğuna inanması istivânın mânasını açıklayıcı mahiyettedir. f) Bütün muvahhidlerin dua ettikleri zaman ellerini ve yüzlerini göğe çevirmeleri istivânın anlamını açıklayan diğer bir husustur (İbn Kuteybe, s. 172; Beyhaki, s. 529-534; İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 45-75, 90-95, 194-198; Seffârî'nî, I, 191-193).

4. İstivâ, ilâhî kudret ve iradenin bütün kâinat üzerinde sürekli olarak geçerli olduğunu ve bütün varlıkları hâkimiyeti altına alıp yönettiğini anlatan bir sıfattır. Arşa istivâ etmek tabiri insanlar hakkında kullanıldığı zaman bile bundan sadece bir hükümdarın devlet başkanlığı tahtına oturması anlaşılmaz, bunun yanı sıra hükümdar sıfatını alması mânasını da ifade eder. Bir yerde ve yönde bulunmak gibi yaratılmış varlıklara ait niteliklerden münezze olan Allah'ın arşa istivâsı ancak mecazi bir mânâ ile açıklanabilir ki o da kâinat üzerinde mutlak hâkimiyet kurmasıdır. İlk defa Ca'd b. Dirhem ve Cehm b. Safvân tarafından ileri sürülen bu görüş daha sonra Mu'tezile, Mâtürîdiyye, Eş'ariyye, Şîa kelâmcılarınca ve M. Reşîd Rızâ gibi bazı Selefiyye âlimlerince benimsenip delillendirilmiştir. Böylece bu yorum İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğunun tasvip ettiği bir görüş haline gelmiştir. Dayandıkları delilleri şöylece özetlemek mümkündür: a) Allah'ın zâtı ve sıfatlarıyla ilgili nasları anlayabilmek için yapılması gereken şey mânası açık olmayanları (müteşâbihât) açık anlamlıların ışığı altında yorumlamaktır. Allah hakkında anlamı en açık olan nas O'nun benzeri bulunmayan yüce bir varlık olduğunu bildiren âyettir (eş-Şûrâ 42/11). Buna göre Allah'a nisbet edilen istivânın yaratıklara benzetmesine imkân tanımayan bir sıfat olduğu anlaşılır. Bu da ilmi ve kudretiyle bütün kâinata hâkim yegâne ilâh mânasına gelir (Mâtürîdî, s. 70-74). b) Akıl Al-

lah'ın madde üstü yüce bir varlık olduğuna kesinlikle hükmeder. Mânası açık olmadığı veya doğruluğunun tasdik edilmesi akıl yürütmeye bağlı bulunduğu için zannî delil niteliğindeki nassın zâhirî anlamından hareketle Allah'a sıfat nisbet etmek tutarlı bir yöntem değildir. Bu sebeple arşa istivâ, Allah'ın göklerin üstüne yükselip orada bulunması şeklinde açıklanamaz (Kâdî Abdülcebbar, *Şerhu'l-Uşûli'l-hamse*, s. 226-227; Gazzâlî, s. 31; Teftâzânî, II, 68). c) İstivâyâ, Allah'ın yaratıklara benzetmesini gerektirecek şekilde "bir yerden başka bir yere intikal edip yükselmek" veya "taht üzerine oturmak" gibi zâhirî bir mânâ vermek imkânsız olmakla birlikte naslardan tamamen bağımsız kalıp salt akli bir çıkış noktasından hareket etmek zorunluluğu da yoktur. Zira Kur'an Arapça bir kitap olduğundan kelimelerin sözlük anlamlarını araştırarak istivâyâ ulûhiyyete uygun bir mânâ vermek mümkündür ve istivânın sözlük anlamlarından biri de "hâkimiyet kurmak"tır (Kâdî Abdülcebbar, *Müteşâbihü'l-Kur'ân*, s. 72-74; Beyhaki, s. 519). d) İstivâ âyetlerinin hangi bağlamda kullanıldığı dikkate alındığı takdirde "Allah'ın hâkimiyet ve saltanatının geçerli oluşu" mânasına geldiği açıkça anlaşılır. Zira ilgili âyetlerde Allah'ın bütün işleri yürüttüğü, gökleri direksiz yükselttiği, ayı, güneşi ve yıldızları emrine bağlı kıldığı, âlemlerin yüce rabbi olduğu, yerküreyi ve gökleri belli bir zaman sürecinde yarattıktan sonra arşa istivâ ettiği belirtilmektedir. Bu anlatılanlar Allah'ın kâinata hâkim oluşunun açık tezahürleri, fiil ve emirlerinin tecellileridir. İstivâ, yaratmanın tamamlanıp sürekli bir düzen haline gelmesinden sonra düşünülebilir. Şu halde istivâ tabiatla hâkim olan sünnetullahın yürürlüğünü de ifade eder. Bu sebeple sadece fiilî bir sıfat olarak kabul edilmesi gereken istivâ ilâhî kudret, irade ve hükümlanlığı anlatan bir kavramdır (Elmalılı, III, 2179-2183; Reşîd Rızâ, VIII, 451-452). e) İstivânın arşa tahsis edilmesi arşın yaratıkların en büyüğünü oluşturması ve bütün yaratılmışları kuşatması sebebiyledir. Böyle bir varlığa hâkim olan Allah'ın arştan daha küçük yaratıkları hâkimiyeti altına alması tabiidir. Bu üslûp, Kur'an'ın duyular ötesini duyulur hale getirme esasına dayanan bir anlatım tarzıdır (Seyfeddin el-Âmidî, s. 141-142). f) İstivânın, Allah'ın zâtıyla göklerin üzerinde bulunduğu yolundaki bir mânâ taşıdığını belirten hadis yoktur. Delil olarak öne sürülen rivayetle-

rin bir kısmı yoruma tâbi tutulmuş, bir kısmının ise sahih olmayıp İsrâiliyat türüne girdiği kabul edilmiştir (Ca'fer es-Sübânî, I, 334-336). İstivâ konusunda ortaya çıkan görüşlerden Selef âlimlerince benimsenenin dışında kalan üç görüş karışıklık olarak eleştirilmiştir.

Kelâm âlimleri istivâyâ, keyfiyeti bilinmeyen bir şekilde de olsa "Allah'ın göklerin üstüne yükselerek arşta bulunması" mânasını vermeyi, hiçbir varlığa benzermediği kesin delillerle sabit olan yüce yaratıcıyı yaratıklara benzetip hacimli varlıklar kategorisini oluşturan cisim statüsüne koyduğundan kabul etmemiş ve bu görüşü savunanlara tekfire kadar varan şiddetli eleştiriler yöneltilmişlerdir. Böyle bir inanç İslâm'ın temel ilkelerinden biri olan tevhidî ortadan kaldırmaktadır. Onlara göre yüksekte bulunmak bir üstünlük, yücelik ve övgü vesilesi değildir. Halbuki Allah övülmeye lâyık en yüce ve aşkın bir varlıktır. İstivâ da onun bütün varlıklardan yüce olduğunu anlatan bir sıfatı olmalıdır (Mâtürîdî, s. 70).

Selefiyye âlimleri ise asıl teşbihe düşenlerin Mu'tezile, Şîa ve Sünnî kelâmcıları olduğunu ileri sürmüş ve bunları hiçbir haklı gerekçeye dayanmadan nasların mânasını tahrif etmekle suçlamıştır. Selefiyye göre istivâyâ "Allah'ın zâtıyla göklerin üstünde ve arşın ötesinde bulunması" mânasını verirken O'nu sınırı belli, arşa dokunan, uzay boşluğu veya herhangi bir nesne tarafından kuşatılan bir varlığa benzetmemek gerekir. Teşbihle başlayan sonunda tenzihe varması imkânsızdır, aksine varacağı yer nasların ispat ettiği ilâhî sıfatları iptal etmek noktasıdır. İlim, kudret ve irade gibi sıfatlar yaratıklara nisbet edilen özellikleriyle Allah'a atfedilemeyeceği gibi istivânın da yaratıklar için kullanıldığında taşıyacağı anlamla Allah'a nisbet edilmesi halinde kazandığı anlamın mutlaka farklı olacağını bilmek gerekir. Kelâmcılar, istivânın Kur'an'da zikredilen ve Arapça sözlüklerde belirtilen anlamlarını dikkate almamışlardır. Zira hem Kur'an'da hem sözlükte istivânın "alâ" edatıyla kullanılması halinde "istilâ" mânasına değil "yükselmek" anlamına geldiği bilinmektedir. Ayrıca istivâyâ istilâ mânasının verilmesi zımnen, Allah'ın kendisine karşı koyan ve onunla savaşan bir muhalifinin bulunduğu düşüncesini çağırıştır (İbn Kayyim el-Cevziyye, s. 78, 122; Cemâleddin el-Kâsımî, VII, 132-133; Abdülkâdir Bedrân, s. 8; Muhammed b. el-Mevsilî, s. 380-396).

Kerrâmiyye ve Müşebbihe gibi küçük bir azınlık istisna edilirse İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğu istivâyâ hükümdarının tahtına oturması şeklinde anlamayı imkânsız görmüştür. Allah'ın, keyfiyeti bilinmeksizin arşa istivâ ettiğini kabul eden Selef âlimlerinin anlayışı herhangi bir tenkide tâbi tutulmayıp değişik itikadî ekollere mensup olan İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, İbnü'l-Cevzî, Beyzâvî, Âlûsî, Elmalılı gibi âlimlerce de benimsenmiştir. Bazı Selef âlimleri her ne kadar, "Allah zâtıyla göklerin üzerinde bulunan arşın ötesindedir, ancak bu, yaratıkların bir yerde ve bir yönde bulunmasına benzememektedir" demişlerse de yaptıkları yorumlarda "zâtıyla ve sınırı bilinmeksizin" gibi ilâvelerde bulunmuşlardır. Son tahlilde bu yorumlar insan zihnini teşbihe yönelmekten kurtaramamıştır. İsrarla eleştirip yer yer tekfir ettikleri kelâmcıların da netice itibarıyla istivâyâ mecazi anlam vererek yorum yaptıklarını, fakat onlara ait yorumun insan zihnini teşbihe değil tenzihe yöneltmeyi başaran bir nitelik taşıdığını söylemek gerekir. Sonuç olarak istivâ Allah'a nisbet edilen zâtî değil fiilî bir sıfattır. Eğer naslara bağlı olmayı mümkün kılan bir istivâ inancı benimsenmek isteniyorsa bunun için hiçbir yoruma gitmeden naslara uyulmalıdır. Eğer yorum getirilecekse yapılacak yorum tenzihi sağlamalıdır. Aslında her iki anlayış da beşerî yorumlar, fakat biri nakle ağırlık veren, diğeri ise akla bağlı kalan yorumlara dayandığından Selefiyye âlimleriyle kelâmcıların görüşlerini tekfir alanına çekmek doğru olmaz. İbn Rüşd'ün de belirttiği gibi (el-Keşf, s. 84-85) her iki yorumun tatmin edeceği farklı kitlelerin bulunduğu dikkate alarak ikisinin de isabetli yönlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Sadece zihni çaba ile kavranabilen ulûhiyyet konularını anlamakta güçlük çeken halk kitleleri Selefiyye'nin istivâyâ ilişkin görüşünden yararlanabilir. Zihni kapasiteleri daha yüksek olan âlimler ise kelâmcılarca getirilen yorumu tercih ederek mutmain olabilirler.

İstivâ, kelâm literatürünün ulûhiyyet bölümünde ve tefsir kitaplarında işlenmekle birlikte müstakil eserlere de konu teşkil etmiştir. İbn Teymiyye'nin *İşbâtü's-şifât ve'l-'ulûv ve'l-istivâ* (İzâhu'l-meknûn, I, 23), Zehebî'nin *el-'Ulûv li'l-'aliyyi'l-gaffâr* (Medine 1968), İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *İctimâ'u'l-cüyûşî'l-İslâmiyye 'alâ gazvi'l-Mu'atılâ ve'l-Cehmiyye* (Beyrut 1404/1984) ve Muhammed Siddîk Han'ın *el-İhtivâ*'alâ mes'e-

leti'l-istivâ' adlı eserleri bunlardan bazılarıdır. Adnan Bilici, *Kur'an-ı Kerim'de İstivâ Kavramı* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1990, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "sv'e" md.; *Lisânü'l-'Arab*, "sv'e" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "svy" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "svy" md.; *Müsned*, I, 206-207; II, 197, 335; Buhârî, "Tevhîd", 15, 22, "Cihâd", 4; a.mlf., *Halûk ef'âlî'l-ibâd* ('Akâ'idü's-selefiyye), s. 119-120, 134; Ebû Dâvûd, "Sünnet", 18; Tirmizî, "Cum'a", 14, "Tefsîrü'l-Kur'ân", 58; İbn Küteyb, *Te'vîlû muhtelifi'l-hadîs* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Beyrut 1408/1988, s. 172; Osman b. Said ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Cehmiyye* ('Akâ'idü's-selefiyye), s. 268-279; a.mlf., *er-Red 'ale'l-Merisî* (a.e. içinde), s. 439-453; Taberî, *Cami'ü'l-beyân* (Şâkir), I, 428-430; Eş'arî, *el-İbâne* (Arnaût), s. 85-93; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 67-74; İbn Bâbeveyh el-Kummî, *Kitâbü't-Tevhîd*, Beyrut, ts., (Dârü'l-ma'rife), s. 317-318; Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-Uşûl-i-hamse*, s. 226-227; a.mlf., *Müşâbihü'l-Kur'ân* (nşr. Adnân M. Zerzûr), Kahire 1969, s. 72-74; Abdülkâhîr el-Bağdâdî, *Uşûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 77-78, 112-113; İbn Hazm, *el-Faṣl*, II, 123-125; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 516-519, 529-534; Gazzâlî, *el-İktisâd fi'l-'itikâd*, Kahire 1966, s. 31; Şehristânî, *el-Milel* (Kilânî), I, 105-109; Abdülkâdir-i Geylânî, *el-Gunye li'l-âli-bi'tarîki'l-hak* (nşr. Feret Tervik el-Velîd), Beyrut, ts. (Mektebetü's-şark), I, 256; İbn Rüşd, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille*, Beyrut 1402/1982, s. 84-85; İbnü'l-Cevzî, *Def'u şubheti't-teşbih* (nşr. Hasan es-Sekkâf), Amman 1412/1992, s. 128; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb*, II, 154-155; Seyfeddin el-Âmidî, *Gâyetü'l-merâm* (nşr. Hasan Mahmûd Abdüllatif), Kahire 1391/1971, s. 141-142; İbn Teymiyye, *Mecmû'u fetâvâ*, V, 180-182, 404; a.mlf., *Mecmû'atü'r-resâ'ilü'l-kubrâ*, Kahire 1905, I, 211-221; a.mlf., *Muvâfakatü şâhihi'l-menkûl*, Beyrut 1405/1985, I, 324-326; Zehebî, *el-'Ulûv li'l-'aliyyi'l-gaffâr* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1398/1968, s. 62, 176; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâ'u'l-cüyûşî'l-İslâmiyye*, Beyrut 1984, tür.yer.; Muhammed b. el-Mevsilî, *Muhtasarü's-Savâ'ikü'l-mürsele* (nşr. Zekeriyâ Âli Yûsuf), Kahire 1981, s. 380-396; Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, İstanbul 1305, II, 68; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber*, Kahire 1323, s. 34; Beyâzîzâde, *el-Uşûlü'l-münife li'l-İmâm Ebî Hânîfe* (nşr. İlyas Çelebi), İstanbul 1416/1996, s. 51-53; Seffârînî, *Levâmi'u'l-envârî'l-behiyye*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-İslâmiyye), I, 191-193; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, XI, 64-65; XVI, 154-159; Cemâleddin el-Kâsımî, *Mehâsinü't-te'vîl*, Beyrut 1398/1978, VII, 98-133; Abdülkâdir Bedrân, *el-Medhal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel* (nşr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî), Beyrut 1405/1985, s. 8; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 2176-2191; Reşîd Rîzâ, *Tefsîrül-menâr*, VIII, 295, 451-452; İzâhu'l-meknûn, I, 23, 32; İbn Kâid en-Necdî, *Necâtü'l-halef*, Kahire 1985, s. 83-87; Ca'fer es-Sübânî, *el-İlâhiyyât*, Beyrut 1989, I, 333-336; Muhammed b. Emân el-Câmî, *eş-Şifâtü'l-ilâhiyye fi'l-Kitâb ve's-Sünne*, Cidde 1411/1991, s. 226-237.

